

J. Béla a helyesírás és a műveltség, ill. a tudomány viszonyát fejtegeti. A helyesírás XVII—XVIII. századi bizonytalanságáról ad képet Trócsányi Zoltán.

A Nyelvemlékek c. fejezet zárja az Emlékkönyv magyar nyelvi részét. Berrár Jolán a Debreceni és a Veszprémi kódex közös sajátosságait egy azonos alapszövegre vezeti vissza. Imre Samu a Szabács viadalának eredetiségét bizonyítja.

A Rokon és idegen nyelvek c. harmadik tárgykörben természetesen az uráli nyelvekkel foglalkozó rész vezet. Cs. Faludi Ágota a chanti magánhangzó-illeszkedésről ír. Fokos Dávid a finnugor mértékjelölő főnévi jelző és a mértékhatározó kifejező eszközeivel foglalkozik. Erkki Itkonen etimológiai fejtegetéseket közöl. Lauri Kettunen a finn, ill. az észti népeposznak nevet adó *Kaleva*, *Kalevi* név eredetét tárgyalja. Sz. Kispál Magdolna a magyar és a manysi fosztóképző magyarzatát adja. Lakó György a finn-permi kori földművelés terminológiájához közöl adatokat. Lavotha Ödön a visszaható igék keletkezését világítja meg. N. Sebestyén Irén a *Nemvagy*, *Mavagy* típusú védőnevek ősi uráli jellegére mutat rá. B. A. Szerebrennyikov a finnugor igeképzők egy csoportjáról ír.

Az altaji nyelvek körében Fekete Lajos a török—perzsa *doquz* (kilenc → kilencből álló egység → ajándék) szó magyarzatát ajánlja fel *doquz*-ként Pais Dezsőnek. U. Kóhalmi Katalin a mandzsú-tunguz és a mongol nyelv egy uráli szavának eredetét kutatja.

Az indoeurópai nyelvekkel foglalkozó tanulmányok csoportjában Benigny Gyula az óitáliai nyelvek vokalizmusát vizsgálja, Décsy Gyula a cseh *čakan* ~ *čekan* szót a magyar *csákány*-ra vezeti vissza. Mollay Károly a germanisztika és a magyar nyelvtudomány közös érdekű feladataira hívja fel a figyelmet.

A kötet anyagát függelékként egészíti ki Pais Dezső irodalmi munkásságának felsorolása, a tanulmányok csoportosításának kérdéseiről szóló szerkesztői utószó, a tárgykörök és szerzők szerinti tartalomjegyzék s végül gondos szó-, név- és tárgymutató (Juhász Jenő munkája).

A futó, de így is hosszúra nyúlt seregszemle képet ad a kötet változatos gazdagságáról és sokoldalú értékéről. A Pais-Emlékkönyv nemcsak az ünneptelt megtisztelése; megtiszteltetés azok számára is, akik szerepelnek benne. Azzá teszi a könyvnek az alkalomhoz méltó különleges ünnepi köntöse. A támogatást nyújtó Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Nyelvtudományi Társaság mellett az Akadémiai Kiadót illeti érte a köszönet, elismerés és dicséret. A „szakmabeliek” számára külön kedves érdekesség Kubinyi László remek karikatúrája Pais Dezsőről és a krúzsok-asztalról.

A Pais-Emlékkönyv azonban nemcsak egy nagy tudós és egy kiváló emberi egyéniség jubileumának alkalmi emléke marad. A benne levő hatalmas anyag annyi ötletet és ösztönzést fog adni nyelvtudományunknak, hogy közvetve is mindig Pais Dezső szelleme és hatása fog sugározni belőle, valahányszor az elkövetkező nyelvész-nemzedékek leírják majd munkájuk során a hivatkozást: Pais-Eml.

Kovalovszky Miklós

A MAGYAR NÉPZENE TÁRA

A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szerkesztette *Bartók Béla* és *Kodály Zoltán*. III/A és III/B *Lakodalom*. Sajtó alá rendezte *Kiss Lajos*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1955 és 1956. XLIV + 1089 és XV + 701 l. (A táncokat *Lugossy Emma* ismerteti.)

A MNT III. kötete a lakodalomhoz fűződő ének- és táncanyag bemutatásával folytatja a magyar zenés népszokások ismertetését (a tisztán hangszeres darabok csak néhány dallamszólammal vannak képviselve). Ez az anyag akkorának bizonyult, hogy két kötetre kellett elosztani: a III/A kötet 930 dallamot közöl 162 oldalas jegyzet- és táblázat-apparátussal (még a jegyzetek között is bőven akadunk dallamokra); a III/B kötetre 370 dallam (45 oldalas jegyzettel) és 231 tánc leírása, azonkívül 44 tánc Lábán — Knust-féle táncírással való közlése maradt (47 oldal jegyzettel). Az A-kötet 88, a B-kötet 113 részben színes fényképet is mellékel. Így a lakodalmas dallamok a MNT eddigi sorozatában külsőre a legjelentősebb szakaszt képviselik. Megjelenésük érthetően alkalmat ad a recenzensnek az egész sorozat néhány problémájának megvilágítására.

Mikor a sorozat szerkesztői úgy döntöttek, hogy népdalainknak kb. egynegyedét a *népszokások keretében* adják közre, nyomós okok alapján cselekedtek. Tudták, hogy a regölés révületbe ejtő áradatát, vagy az eljegyzési hajnalkiáltás kozmikus híradását nem lehet csupán az „alkalomhoz kötött dallam” kategóriájába és néhány szám keretébe befogni, mert hiszen ezek a dalok sokadmagukkal együtt nem pusztán ének, hanem valóságos dráma, nem pusztán népszokást kísérő jelenség, hanem a szokás lényeges mozzanata. Nem akarták, hogy a dallamok közlésekor éppen a lényegre való rámutatás menjen veszendőbe: annak az *életmomentumnak* hangsúlya, mely a szerkesztőknek is, mint mindnyájunknak legmélyebb népzenei szívügyünk. Hiszen maga a kiadványsorozat is az élethez kapcsolódó, nem attól elvonatkoztatott tudományt akar szolgálni.

Így szövődött egybe a dallamkiadás a néprajzi leírással, a dallamfilológia a néprajzi vizsgálattal és a kiadáshoz kapcsolódó dallamgyűjtés a néprajzi szokás gyűjtésével. De már az első két kötet kiadása folyamán kiderült, hogy a néprajzi szempontok érvényesítése helyes és hasznos lehet, de csak cum grano salis: ha megszabjuk azt a *mértéket*, melyen innen a kiadvány zenei követelményei kielégíthetők. Mert ha pl. valamely dallamtípus olyan népszokással függ össze, mely még maga sincs néprajzilag kellő módon kivizsgálva, akkor a szerkesztő csak három közül választhat: *vagy sürgősen szövetkezik néprajzi szakemberrel*, aki a maga felkészültsége alapján felveheti a versenyt a zenei szerkesztés tempójával és még idejében megadja a dallamok rendezéséhez szükséges szokáskeretet, *vagy megelégszik avval, hogy csupán csak utal a dallam szokásbeli funkciójára*,¹ *vagy pedig vállalja a szokásgyűjtés és leírás terhét.*

A MNT szerkesztői az utolsót választották, amint megmutatkozott, nem éppen a kötetek előnyére. Ugyanis a szokásgyűjtés a szerkesztést lassította meg, a leírás pedig a kötetek terjedelmét és zenei áttekinthetőségét befolyásolta hátrányosan. Ez utóbbi veszélyt az első kötet még igen ügyesen kikerülte; a II. kötet is igyekezett figyelemmel lenni a fentebb említett mértékre, de annyi szokást kellett felölelnie és azok között még annyi néprajzilag fel nem dolgozott akadt, hogy a szokás- és dallamszempontok összeegyeztetése nem történhetett meg kielégítő módon.² Maga a kötet is már nem annyira imponálóra, mint ijesztőre vastagodott. A III/A—B kötet a választott harmadik megoldás krízisét jelenti. Maga a népszokás (ha majd minden más

¹ Ez a megoldás egyáltalán nem is jött számításba. Pedig a jól megválasztott, címszerű funkciójelzés a szakmában jártas olvasónak eléggé szuggesztív irányítást ad a dallam olvasásához.

² V.ö. a kötet ismertetését: Ethnographia, 1954, 281—2.1.

megszűnt, ez lesz a maradék, egyetlen „Népszokás”), éppen azért, mert annyira általánosan divó, vidékenként, sőt úgyszólván helységenként más és más, örökkön változó folyamat, mely mindig új anyagot olvaszt magába és ugyanakkor a réginek egy részét elejti, a legnehezebb téma. Proteus- mivoltából kifolyólag állandó újrafelvételre kényszeríti a néprajzost; nincs is a magyar lakodalomnak kimerítő monografiája, csupán csak vázlatos összefoglalása. Ugyanez áll a szokás zenei részére, melyet KODÁLY így jelemez: „A mai lakodalom zeneanyaga meglehetősen heterogén. A réginek újjal, legújabbal keveredése hű tükre az állandó forradalmi átalakulásnak, amelyen népünk keresztülmegy.”³ BARTÓK véleménye, melyet Kiss Lajos bevezetője idéz, még erősebben hangsúlyozza, mennyire nehezen kinyomozható a lakodalmas dallamok útja.⁴

Ezeket a nehézségeket még az is tetézte, hogy a szerkesztők igen tágra szabták a közlendő anyag kereteit. KODÁLY az előszóban (III/A, VII—X 1.) a kiadvány céljául a *lakodalom teljes zenei képét* tűzte ki. Ennek megrajzolására 1.) azok a dallamok közlendők, „melyek a lakodalom egyes fázisaihoz szorosan kapcsolódnak, s máskor nem használatosak. Ezért már pusztán dallamukról felismerhetők.” 2.) „A mulató, borivó dalok sokaságá”-ból, melyek sok vidéken csak lakodalomban kerültek elő, „néhányat mutatóba közölni” kellett, „még ha nem volt is szövegükben lakodalmi vonatkozás.”⁵ 3.) „Kriptádiáinkat is hozzáférhetővé kellett tenni a tudományos kutatás számára.” (A szöveg nem jelzi, hogy ebbe minden kriptádiánkat beleértünk-e, vagy itt is csak mutatóba kapunk egy bizonyos számot.)⁶ A felsoroltakból a 2. és 3. csoport elrendezése, különösen pedig a dallamok számának megállapítása kényes feladat elé állítja a kötet gondozóját. A 3. csoport még azzal a nehézséggel is jár, hogy az eddig elfogadott néprajzi keretet még megtoldja egy tisztán *szövegi műfaj-kerettel* és így alkalmat ad a kötet mértéken felüli bővítésére; ugyanakkor tekintélyes számú dallamot kivon a későbbi, zenei rendezésű kötetekből.

A lakodalmas anyag gondozója, Kiss Lajos, nagy körültekintéssel látott a nehézségek megoldásához. Bevezetőjében (III/A, XI—XVI. 1.) beszámol a dallamkiválogatás és -osztályozás alapelveiről. „Komoly problémá”-ja: *a dallamok lakodalmas voltának megállapítása*, jórészt az anyag rendezési kulcsa is. Három dallamcsoportot állít fel: az elsőbe azokat a dallamokat veszi, melyeknek állandó, meghatározott szerepük, funkciójuk van, a lakodalom

³ III/A, VII. 1.

⁴ U. o., XIII. 1.

⁵ E megokolással kerül az A-kötetbe az alkalmi dalok jó része, hogy megvilágítsa azt az állandó alászállási folyamatot, mely az úri és a parasztlakodalom között századokon keresztül tartott. A B-kötet még megtoldja ezeket egy sor játékkal és tánccal. Néprajzilag az anyag besorolása nem áll ilyen biztos alapon: a dallamokkal összefüggő szokások jó része eredetileg nem az úri *lakodalom*, hanem az úri *lakoma* vagy *vendégség* alkotórésze volt. Mulatódal, hősodal, mutatványos játék és tánc, valamint hangszeres asztali zene világszerte és évezredekre kimutathatólag az ünnepi lakoma elmaradhatatlan kísérői. A jelen dallamok jó része is nem annyira a lakodalomból, hanem disznótoros, templombúcsús, névnapi mulatozásokból ismerős. Elsődleges szerepükre a kiadvány nem utal (Kádár István históriájával kapcsolatban az A/587. sz. jegyzet sem hivatkozik a déli szomszédnépeknél szokásos lakodalmi balladaéneklésre).

⁶ Ezekre vonatkozólag is meg kell jegyeznünk, hogy néhány szövegcsoporthoz kivételével, melyek kimondottan lakodalmi funkciót töltenek be, előadásukra legtöbbször éppen nem a lakodalom, hanem (mint a jegyzetek is gyakran kiemelik) a részeg állapot ad indítást.

egy bizonyos mozzanatához kapcsolódnak, s máskor nem szerepelnek". A második csoportba azok a dallamok tartoznak, „amelyek szorosán a lakodalom anyagához kapcsolódnak ugyan, de nem fűződnek szigorúan *egy* mozzanathoz, hanem szerepelhetnek a lakodalom különböző fázisaiban. Sok esetben szövegeik sem lakodalmias vonatkozásúak... Ez esetben a lakodalmias elem hordozói maguk a dallamok, amelyekhez... sok más... szöveg is tapad". A harmadik csoportba tartoznak „a lakodalomhoz kísérőjelenséggként... fűződő... mulató dalok.”

E világos csoportosítás alapján az olvasó azt várja, hogy a lakodalmias kötet három részre tagolódjék: az első rész dallamai a szokásfázisok rendjében, a második csoportbeliek variánsaik szerint, végül a harmadik csoport, melybe „mutatóba néhány” mulató nóta és kriptádia kerül (lehetőleg olyan, melynek kapcsolata a lakodalommal nyilvánvaló), továbbá esetleg néhány szigorúan szertartásos tánc. A jelen anyag alapján ítélve egy 7–800 dallamos kötetben el is férne mindez.

Várakozásunk ellenére a rendező nem ezt a következtetést vonja le saját alapelveiből, hanem a Bevezető folytatásában (XII–XIV. 1.) a harmadik csoportra vonatkozólag felveti a „valóban lakodalmias” dallamok legbiztosabb kritériumának kérdését. Az ajánlott megoldás bizonytalan és zavaros; míg a XIII. lap tetején azt olvassuk, hogy a jelleget „legbiztosabban a szöveg dönti el, ha benne félreérthetetlen utalás van a lakodalommal összefüggő cselekményekre”, két bekezdéssel alább már ez áll: „Nem tekinthetjük lakodalmiasoknak azokat a dalokat, amelyek nem lakodalmias dallam társításai lakodalmias szöveggel, valamint azokat, amelyek csak szövegük aktualitása révén kapcsolódnak egy-egy lakodalmias mozzanathoz”. Ugyanezt a reménytelen hanyórást a dallam- vagy szövegelsőség Scyllája és Charybdise között látjuk mind a két kötetben: rengeteg bennük az olyan dallam, mely kimondottan nem lakodalmias dallam társítása lakodalmias szöveggel, ill. csak szövegének aktualitása révén kapcsolódik egy-egy lakodalmias mozzanathoz.⁷

Honnan ez a szinte szándékos bizonytalanság-keresés? Nemigen csalódunk, ha azt mondjuk: a rendező *sok* dallamot akart publikálni, és erre őt a szerkesztők által elvben elfogadott és gyakorolt eljárás csábította: *a szerkesztéssel egyidejű dallamgyűjtés*.

A kettő ütközésére a nagy kiadás megindulása előtt valószínűleg senki sem gondolt. Elfogadott tételnek számított, hogy a 30-as évekre már a magyar népzene minden fontos dallamcsoportja képviselve volt az akadémiai gyűjteményben;⁸ ugyanezt hangsúlyozza KODÁLY is a Magyar Népzene előszavában.⁹ Természetesnek látszott tehát, hogy kiadás szempontjából a gyűjtemény

⁷ Itt nem úgy állunk, mint pl. a gyermekjátékokkal vagy a regősdallamokkal, ahol elképzelhető, hogy *néhány esetben* a klasszikus szöveghez, ill. cselekményhez a többi dallamoktól teljesen elütő, nyilván ragadványdallam társul: a néprajzi elvű közlés a kép teljessége és élethűsége kedvéért bátran bemutathatja ezeket is, mert közlésük nem túlságosan zavarja a szokás zenei képét. Itt azonban a kiadvány nem csupán „mutatóba” közöl „néhány” ragadványdallamot, meg nem is szolgálja az élethűséget azzal, hogy pl. *egy szöveget* a maga teljes dallamcífraságában bemutat. (Ezt meg lehetett volna tenni az „Édesanyám, adjon Isten jó estét” 66 dallamának közlésével; ehelyett csupán egy bő 3 oldalnyi jegyzetrébuszt kapunk az A/961–4 lapon, melvben a kadenciák, szótagszámok és hangnemek pusztá felsorolásának nem sok értelme van.)

⁸ Lajtha Újra megtalált magyar népdaltípusa az I. Kodály-Emlékkönyvben csak a típuscsoport-értelemben volt új felfedezés.

⁹ V. 1.

lezárt egész, melynek közlését a továbbfolyó népzene gyűjtő munka nem fogja lényegesen befolyásolni; a később gyűjtött variánsok mint pótkötet-anyag jöhetnek számba. A kiadással párhuzamos gyűjtőmunka csak a régi kiadványok és gyűjtések kétes és hiányos dallamainak ellenőrzésére lett volna szükséges, ami nem hátráltatta volna érezhetően a szerkesztők munkáját.

Mikor azonban eldőlt, hogy a zenés népszokások kerülnek először kiadásra, a helyzet lényegesen megváltozott, talán sokkal lényegesebben, mint maga a szerkesztőség is gondolta. A MNT első kötetében, a játékok imertetésekor derült ki, mennyi gyűjtés szükséges a dallamok elhelyezkedésének és csoportosításának megvilágításához. Az igaz, hogy eredménye valóban jelentős volt és megérdemelt sikert is aratott. De jelentkezett nem sejtett hátránya is: a nagy idővesztés, mely a kötetek szabályos megjelenését igen hátrányosan befolyásolta. A vesztés még csak kiegyenlítődt az első kötet egységes és kerek képében, de már a második kötet előmunkálatai előtt felágaskodhatott a kérdés: mi felel meg jobban a nagy kiadás rendeltetésének: az 1944-ig összegyűjtött anyagot a teljes szerkesztőgárda beállításával éventként egy kötetes tempóban közölni-e, vagy pedig az első 5–6 kötet mindegyikének kiadása előtt a népszokásvizsgálat kiegészítésére lázas gyűjtésbe fogni, mégpedig úgy, hogy még megközelítőleg sem lehessen határát szabni (hiszen olyan típusra vagy fázisra akadhatnak, melyet az egész ország területén végig kell nyomozni)? Hogy az utóbbi megoldás a nyugodt, világos szerkesztést milyen hátrányosan befolyásolja, arra világos bizonyíték a III/A–B kötetben felhalmozott „rendezés után érkezett változatok” (a rendező kifejezése) és utólagos jegyzetek zűrzavara. Ha pedig 1949-től 1958-ig az évek számát összevetjük a megjelent kötetekkel, azt látjuk, hogy a *gyűjtés program körülbelül a felére szállítja le a kötetek számát* (ugyanakkora költségelőirányzat mellett). Ezzel szemben hivatkozhatnánk valaki pl. Kerényi kitűnő játékösszefoglalására, mint a gyűjtés tiszta nyereségére. A tanulmány valóban komoly nyereség, de a zenei közlés nélküle is megáll; meg is jelenhet külön kötetben úgy, hogy nem lassítja a publikáció folyamatát.¹⁰ De hol van hasonló értékű tanulmány a többi kötetben, melyet fel lehetne hozni a vontatott megjelentetés alátámasztására?

A „lezárt gyűjtés” az élő népzenejű területen elképzelhetetlen, tehát a MNT-hoz mindenféleképpen pótkötetek is sorakoznak majd (a II. és III. kötet bevezetési is utalnak a további anyagkutatásra). Így csupán az anyag teljesebbé tételére irányuló pótgűjtés nemigen lehet indokolt, a kiadás munkájára különképpen akasztkodó gyűjtés pedig semmiféleképpen sem válik a kiadványok javára. Csak a bizonytalan felvételeket vagy a kevés számú dallamot kiegészítő gyűjtés látszik teljesen indokoltnak.¹¹

¹⁰ A külföldi olvasó szempontját sem szabad szem elől téveszteni. Kötetnyi tanulmányok csak megterhelést jelentenek számára. A néprajzi keretben történő dallamközlés az ő számára amúgy is csak idegen nyelvű vagy kétnyelvű kiadvány formájában oldható meg, vagy különben el kell fogadnunk azt a tételt, hogy az alkalomhoz kötött dallamok szokásleírás nélkül is adekvát módon közölhetők.

¹¹ Jó néhány bizonytalan vagy egyetlen dallam a III/A kötetben is pótgűjtés után kiált: A/811 (egyedüli, szöveg- és dallampárhuzam nélkül); A/855 (egész 4. sora romlott); A/847; A/636 (jegyzete a téves: nem a 3. vsz. kezdődik a dallam 4. sorával, hanem a 3. vsz. adja a helyes formát); A/513 (regősdallamra emlékeztető fordulatok Hevesben!)

A fentiekhez tegyük hozzá, hogy a III/A—B kötet rendezője kitűnő gyűjtő. Az A-kötet 246—50., 277—90. és 394—401. sz. dallamai különösen dícsérik eddig is elismert fáradhatatlan kutatóbuzgalmát: új, izgató, kutatásra serkentő típusokat tudott még a legutóbbi időkben is felmutatni. De Kiss Lajos ezenfelül egyenesen szenvedélyes gyűjtő is, aki nem tud lemondani dédelgetett dallamairól és mindent elkövet, hogy valamilyen címen bejuttassa őket a kötetbe, akár odavalók a szigorú rendszerező szempontjából, akár nem. A gyűjtő-esztéta legyőzi benne az objektív rendezőt. Így a „valóban lakodalmas”-fogalomba bonyolódásból úgy igyekszik kimenekülni, hogy szisztematikus küllemű, de kellően rugalmas keretet teremt, melyben minden kényelmesen elfér, amit a szerkesztő érdekesnek talál. Ezt a keretet „A lakodalmi szokások áttekintése” c. fejezetben (III/A, XVII—XLII. 1.) állította fel; mint a lapszám mutatja, kiadós néprajzi tanulmány formájában (a hozzátartozó forrásművek felsorolása az 1023—1049. lapon).¹² Az ott felállított száznál is több lakodalmi mozzanattól kiválasztva azokat, amelyekhez dallamok is fűződnek, a zenei anyagot a lakodalom lefolyásának rendje szerint akarta beosztani, még pedig a Bevezető szerint (XIV. 1.) két részben: a III/A-ban a lakodalom szorosán vett szertartásos anyagát, a III/B-ben a járulékos anyagot: a n.ulató- és ivónótákat, továbbá a lakodalmi játékok és táncok dallamait és mozgás-leírásait. Látható, hogy ez a tervezet jóval meghaladja azt az előirányzatot, melyet főntebb KODÁLY előszavából idéztünk; az is igaz, hogy „a lakodalom teljes zenei képe” kifejezés mindezt megbírja (megbírná még a falusi fuvószenekari partitúrákat is).¹³

¹² A tanulmány bővíti SZENDREY ZSIGMOND és SZENDREY ÁKOS összefoglalását (A Magyarság Néprajza IV. kötetében), de sem új szempontokat nem ad, sem lényeges többletet nem hoz a régihez, azonkívül ragaszkodik a típuslakodalom-ismertetéshez is, amelyben az egyes fázisok esetleg földrajzilag elkülönülnek, de időbelileg nem: felsorolásuk jelen időben történik, a múlt században dívott mozzanaté éppen úgy, mint az egy-két évtizedesé. Itt-ott úgy érezzük, hogy Szendreyék utalásait a kiadvány nem vette eléggé figyelembe: nem találjuk pl. az általuk említett (i. m. 199—201. l.) siratóésti (Magyarpalád, Oroszhegy) és esküvőt követő szokások (Pécsvárad) zenei vizsgálatának eredményeit. A magyar irodalom lelkiismeretes felsorolását örömmel olvassa benne minden néprajzos. A Bevezető elején található, a házassági ritusok eredetére vonatkozó próbálkozást (valószínűleg nem szándékos benne az a fogalmazás, mely szerint a kiindulás mintha a nőrablás volna) már csak azért sem vehetjük komolyan, mert a közölt irodalomban nyoma sincs a házaságot tárgyaló újabb külföldi munkáknak: WESTERMARCK 1893-as művén kívül csak DYK és PAASONEN szerepelnek a 40-es évekből (az előbbi is csak recenzióból citálva). Az 1937. előtti irodalmat l.: K. R. WIKMAN: Die Einleitung der Ehe (Acta Academiae Aboensis Humaniora XI., Abo 1937, XLIV, 395. l. Irod. a XXI—XLIV. lapon, köztük Westermarek újabb munkái is) és CIAP (P. GEIGER): Bibliographie Internationale des Arts et Traditions Populaires, Basel 1939—41., 98—102. l.

¹³ Itt említjük meg a lakodalmi táncszókkal, kurjantásokkal kapcsolatos botlást, melyet a III/B kötet XI. lapján olvasunk: „Mutatóba közlünk néhányat zenei lejegyzéssel is (hasonlóan a III/A köt. 414. sz. beszédszerű, rögtönző vőfélyverséhez), hogy a kötetlen beszéd zenei előadásra válásának rejtélyes folyamatához adattal szolgáljunk.” A közölt idézet előtt két sorral maga a rendező írja: „Ritkán jelentkezik kialakult, állandó dallammal, ilyenkor is *csujjogtatva*, beszédhez hasonló kiáltozás alakjában fordulnak elő.” Tehát az eredetileg dallamos előadás fakul beszéddé, itt kiabálássá, nem pedig fordítva. A III/A 414. is interpunkciós recitáció, ami az öreg énekes előadásában elveszti határozott hangközeit (a főszöveg kótaképe jegyzet nélkül a külföldit könnyen félrevezeti).

Az így előállt két kötet tartalmát állítsuk most egymás mellé.

III/A		III/B. dallamrész	III/B táncleírás
I. Leánykérés	1—2		
II. Kézfogó	3—22		
III. Dunnatöltés	23—27		
IV. Koszorúkötés			C 174—192 (és passim)
Pártaszedés	28—31		
V. Télizöldszedés	32—44		
VI. Ajándékvivés (167., 176., 178)			
VII. Ágyvitel	45—73		C 150—5
VIII. Csigacsinalás			
Konyhatánc	74—5		
IX. Siratóest	75—81		
X. Menyasszonyöltöztetés	82—99		
XI. Esküvő	100—213	III. Paptánc	C 140—9., 193—205
		142—159	
XII. Menyasszonykikérés	214—232		
XIII. Menyasszonybúcsúzó	233—312		
XIV a Menyasszonyi induló			
b Menyasszonykisérés	313—413	XII. Táncszók	C 173
		351—369	
XV. Ételköszöntők	414—424		
XVI. Köszöntők	425—438		
XVII. Alkalmi dalok		I a Mulató dalok	
		1—31	
a A kakas, Egyszer két lányok		b Ivó nóták, „dussok”	
b A házasságról, Ádám-Éváról		32—112	
c Katekizmusi ének			
d Kánai menyegző	439—517		
XVIII. Molnárcsók	565—582	V. Szakácsasszonyok	
XIX a Kásapénz-szedés		tánca	
		166—181.	C 156—165
b Gyűjtés a muzsikusoknak	583—590		
XX. Menyasszonyfektetés			
a Kikérés táncra	591—645		A 1—59
b Menyasszonytánc	646—792		C 213—215 C 206—208
		IV. Hivatlanok tánca	
		160—165	
		II. Lakodalmi játékok	
		113—141	

III/A	III/B dallamrész	III/B tIncleírás
	VI. Táncos társasjátékok 182—216	B 60—139
	VII. Mutatványos táncok 217—258	
	VIII. Mulatási táncok 259—288	
XXI. Hajnali ének	793—800	
XXII. Menyasszonyporkolás	801—814	C 209—211
XXIII. a Hérész		C 212
b Kárlátó		
c Tyúkverő	815—847	
XXIV. Pártabúcsúzó	848—853	
XXV. Kontyolás	854—883	
	IX. Kontyolási táncok 289—316	
XXVI. Menyeeske- bemutató	884—894	
	X. Újasszony-tánc 317—346	
XXVII a Vendégeküldöző		
b Vendégbúcsúzó	895—930	C 166—172 C 216—231

Első benyomásunk az összevetésből az, hogy a Bevezető szerint (III/A, XIV. I.) a kötet a dallamokat a „lakodalom lefolyásának időrendjében” közli, „úgy, amint az egyes fázisokhoz, mozzanatokhoz kapcsolódnak”, de ez nyilván csak az A kötetre áll és még arra sem teljesen. A fázisok felállítása nagyon bőkezűen történt; egy-két dallam kedvéért külön fejezetet kapunk. A VI. fázis egyáltalán nem befolyásolja a dallamok rendjét, míg az I., IV., VIII., XIV/b, XV—XVI., XIX/b, XXIII. és XXVII., végül a XXVI. sz. fejezetek megfelelő összevonás után kevésbé aprózták volna el az anyagot.¹⁴ Az egyes fázisok különleges kényszerítő ok nélkül alfázisokra oszlanak, melyek nem hogy elősegítenék az áttekintést, hanem inkább a zavart növelik. Pl. a XI. és XII. fejezetben a templomba és vissza, a házakhoz és onnan való vonulások vidékenként annyira eltérnek, szövegeiket annyira cserélgetik, hogy teljesen reménytelen a dallamokat a szokásrend alapján csoportosítani. Aki mégis megpróbálja, a sok utalással vagy a szokásokban, vagy a dallamok közt teremt konfúziót.

A B kötet dallamrésze, még ha el is fogadjuk, hogy az I. és a XII. csoport jóformán minden szakaszban szóhoz jut, különösebb ok nélkül felfogatja az előbb meghirdetett rendet. A táncleírás érthetően önálló szempontok szerint csoportosít (A : szertartásos táncok ; B: táncos társasjátékok és mutatványos

¹⁴ Különbösen a rendező maga is eléggé hangoztatja, hogy a dallamok és szövegek jórésze több fázisban is szerepel (v. ö. pl. a Hérész és Vendégeküldöző számait).

táncok; C: a lakodalom egyéb mozzanataihoz fűződő mulató-táncok); ez, úgy látszik, a B-kötet dallamrészének rendjére is hatással volt. Különben a B-kötet mulató-dalai, lakodalmi játéakai és táncos társasjátéakai, amennyiben csak mutatóban szerepelnének, eléfnének az alkalmi dalok közt. A III., V., IX., X., és XI. fejezet már csak megismétlése az A-kötet megfelelő fejezeteinek. A P-kötet Bevezetője így különbözteti meg a kettő anyagát: ez „a lakodalom járulékos anyagát tartalmazza”, dallamai „a lakodalmi mulatás, szórakozás céljait szolgálják”; az A-kötet anyaga „a lakodalom főszereplőjéhez: a menyasszonyhoz s egyéb szereplőihez (vőlegény, örömszülők, násznagyok, vőfélyek, nyoszolyók stb.) kapcsolódik, míg az utóbbi: a szórakoztató anyag dalai a lakodalom többi résztvevői (gazdasszonyok, hérésszesek, násznép, lesők) köré csoportosulnak...” mindez *elgondolásnak* elfogadható, de a *valóság* más: az A VII., VIII., XIV., XXIII., XXVII. és a B I., III., VII. fejezetek jórésze bátran kötetet cserélhetne. A dallamok végül is inkább egy kötetbe kíváncsoznak és kellő rostálás után el is fértek volna benne.

Nem ok nélkül rágódtunk ilyen hosszan az egy vagy két kötet kérdésén. Jórészt a kétkötetes megoldás hibája, hogy kevés olyan kiadós variáncsoport került bemutatásra, mint Kodály menyhei dallamai, melyekhez szerencsére csatolni lehetett Manga és Putz újabb gyűjtéseit is.¹⁵ Egy kötetben könnyebb szívvel mondhatott volna le a szerkesztő a szertartáshoz lazábban kapcsolódó dallamokról, hogy azok árán a többi minden *variánsával együtt* közölje. Így is gyönyörködhetünk a fentiekén kívül néhány szép csoportban: a „Zörög a kocsi”¹⁶ rejtélyes kelet-nyugati ötvözetében, a „Kakasnóta”, ill. „Egyszer két lányok” oly szívósan fennmaradt páratlan ütemű dallamában és különösen a menyasszonytánc nyugati-középkori dúr-kvintváltó, páratlan ütemű dallamának esodálatos párosütemű átváltozásában. És természetesen annál jobban sajnáljuk, hogy még annyi sok ilyen értékes zenei tanulságot nyújtó csoport ki sem alakult, mert csak néhány példány kerülhetett a dallamokból a gyűjteménybe,¹⁷ hogy hely maradjon az érdektelen, a gyűjteményt helyenként kvodlibetté tarkító énekeknek. (L. pl. a VIII. fázis két dallamát; ugyanígy bármilyen más két dal odakerülhetne.) Közel 200 ilyen egyes dallam árválkodik majdnem annyi 2-es és 3-as csoport szomszédságában, kiszakítva természetes variánskörnyezetéből és előre megterhelve a következő köteteket

¹⁵ A kiadvány különösen az utóbbi adatait olyan bőven citálja, hogy a mátyusföldi lakodalom szinte monografikusan van kezelve, míg a többi vidékekről elvben nem készül kimerítő szokásleírás.

¹⁶ Kár, hogy ez a csoport sem teljes; a csángó változatokból csak ízelítőül közöl egyet az A/958—9. lap jegyzete.

¹⁷ Hogy csak 3 példát említsünk: 1. „*Az árgyélus kismadár*” minden valószínűség szerint szertartásos dallam; kár volt hangsúlyozatlan hagyni, hogy variánsai az egész országban elterjedtek (M. F. 296/b, Pográny; M. F. 1036/b, Gyergyókilyénfalva; M. F. 456/d, Szentegyházasszalu; M. F. 1003/c és M. Sz. 698., Felsőiregh; kétsorosak: M. F. 381/a, Zetelaka; M. F. 1033., Gyergyótekerőpatak; M. Sz. 1088. és 1420., Gyergyócsomafalva; mint verbunkos: M. F. 2396/b, Szentgál; M. F. 2743/a, Kis Ar. — 2. Ugyancsak vizsgálatra méltó az a csoport (III/A89—90., 92—94. „*Megkötötték nekem a koszorút*”), melynek egy moldvai variánsát a B kötet függelékében találjuk csoportjára való utalás nélkül. Trunki változatát az F. 47. sz. lemezről Bartók jegyezte le. Román variánsát l. 200 Cintece 29. sz. L. még Faragó—Jagamas 20/B, Kodály—Vargyas 209. — 3. Kár, hogy a „*Szól a kukukk*” szövegileg is érdekes családjából csak az A/95. került a gyűjteménybe. A 96. sz. nem az egyetlen szövegvariáns, mint a jegyzet állítja; a Dunántúlról még az akadémiai gyűjteményben is akad néhány. Többi változatait l. Domokos—Rajeczky: Csángó népzene I., 24—30. sz.

nehézkés utalásokkal.¹⁸ Legtöbbjük a szöveg pórázán került akarva nem akarva helyére.

Magunk is hangsúlyozzuk: rítusdallamokról lévén szó, érdemes különösen gyűjtéskor ráemlékezni, mennyire szívós és fontos elem a szöveg is. Kiss Lajos fentebb említett gyűjtési eredményei is jórészt szövegnyomozás alapján adódtak. (Az ugyancsak fentebb idézett A/89—94. csoportban is valószínűleg szöveg alapján kerültek egymás közelébe a dallamilag rokon darabok.) De sohasem szabad szem elől téveszteni, hogy dallamrendezéskor a szöveg szempontok nem kerülhetnek annyira előtérbe, hogy még a terminológiát is megzavarják. Pedig ez jónéhányszor megtörténik ebben a kiadványban. Ha pl. az A/870—879. sz. dallamokat a jegyzet lakodalmas *dallam*-nak jelöli, az olvasó természetesen egyetlen variáncsoportot vár. Pedig csak a 870—876. az; a 877.-re egy pótgjegyzet azt mondja: „a hagyományos kontyolási szöveg más dallamra” (1010. l.), a 878—879-re viszont már semmit: azoknak t. i. csak néhány szövegstrófája rokon, különben semmi kapcsolatuk a csoporttal. Vagy pl. a B/32—58. számok a jegyzet szerint (373. l.) „háromsoros szerkezetű variáncsoport bordal szöveggel”, de ha megnézzük, különálló dallam a 32—41., 42., 43—49. és 50—58. sz. — Vagy az A/856—60. csoport jegyzete szerint (1008. l.): a „Ne búsuljon senki menyecskéje” kezdetű dallam fríg záradékos alakjai”. A jelölés nyilván szövegoldali, pongyola. (Ha a csoport a szöveg kedvéért került ide, miért csak a fríg záradékos alakok?) — Az ilyen jelölések nemcsak zavarók és megtévesztők; arra mutatnak, hogy a szerkesztő szeme előtt a rendezéskor is a szöveg csoportok álltak, nem pedig dallami egységek, vagyis *szerkesztési* munkájában nem tudott megszabadulni a *gyűjtési* szempontoktól.

A *dallamok jegyzetei* bő tájékoztatást nyújtanak előadóikról és szokásbéli szerepükről (az utóbbinál természetesen elkerülhetetlen a sok ismételt kifejezés; éppen így a B kötet dallam- és táncrészében az azonos jegyzetek megismétlése). Ugyancsak lelkiismeretes és kimerítő utalásokat kapunk a hazai irodalomra, valamint a szomszédnépek dallamgyűjteményeire. A zene-történeti vonatkozásokat és az újabb külföldi népzenei irodalmat szem előtt tartó filológiai munka részben egyenetlen,¹⁹ részben nem üti meg azt a mértéket, amit ma elvárunk. Sietünk megjegyezni: nem éppen a rendező hibájából; *népzenei könyvtáraink többévtizedes hátramaradottsága* az oka. A 30-as években, KODÁLY összefoglaló, BARTÓK és SZABOLCSI összehasonlító tanulmányainak idejében mindinkább érezni lehetett, hogy összehasonlítási anyagunk és a rendelkezésünkre álló tudományos irodalom tulajdonképpen csak közvetlen környezetünkre és a tőlünk keletre eső területekre szorítkozik. A nyugati és távolabbi területek csak néhány, egyáltalán nem kielégítő kiadvány és tanulmány erejéig voltak szakembereink könyvtárában, de különösen köz-könyvtárainkban képviselve. A hiányokat egyelőre feledtette hazai témáink eléggé ismeretlen volta és vezető írónk zsenialitása. De KODÁLY már a Magyar Népzene több fejezetében figyelmeztetett az összehasonlító munkák hiányára (gregorián, középkor stb. területén), és a feltörő rémet kutatás idején, a 30-as

¹⁸ Egy ilyen nehézkes példa a több közül: az A/54. II. dallamát a 815. II.-nél kell keresnünk, onnan viszont a jegyzethez utasítanak. A jegyzetben csak betűjelzést találunk, de a B kötetben megkereshetjük a kótás alakot.

¹⁹ Néhol igen bő; másutt semmi utalás. Az A kötet alkalmi dalaihoz csatolt irodalom jó része másodkézi utalás; már maga a felsorolás módja sem igen segíti elő a tájékozódást.

évek fordulója körül nyomatékosan hangoztatta, hogy egész tudományosságunk nyelvvel együtt német járszalagon halad. Sajnos, ez a felismerés és figyelmeztetés pusztán akadémikus jellegű magatartás maradt; maga a talaj is zilálódott, amire hasson. Így azokban az években, amelyekben a német Volksliedarchiv köré csoportosult kutatók állami támogatással, de még inkább jövőendő feladataik komoly és következetes számbavételével nemesak minden elérhető idegen népzenei kiadványt összegyűjtöttek, de a történeti összevető munkához szükséges források (gregorián kódexek stb.) fotokópiáit is megszerették, nálunk még a hasonló munkálatokra irányuló tervezetések is süket, helyesebben: bedugott fülekre találtak.²⁰ Pedig még az első Kodály-Emlékkönyv idején is lett volna mód népzenei könyvtár beszerzésére. Így a MNT munkálatai kellő könyvtári háttér nélkül indultak meg; az eddigiekből még a legkiegyensúlyozottabb első kötet sem tud megfelelő irodalomra hivatkozni. A lakodalmas anyagra ugyanez a sors várt: sem a népszokási referenciák (l. a fent említett irodalmi hiányokat), sem a dallamok nem kielégítők. Hogy csak egy példára hivatkozzunk: a Nyitra vidéki hajnaliáltás (A/3—7. sz.) jegyzete szerint (928—9. l.) „egyházi eredetű dallam”; ennek megvilágítására ugyanott „egy bővültebb alakú egyházi népének-változat” szolgál. Korszerű fogalmazással legfeljebb csak azt állíthatjuk, hogy a dal jelenlegi területére valószínűleg egyházi ének közvetítésével kerülhetett; a dallamot ma már semmi esetre sem tekintjük egyházi eredetűnek. Az idézett egyházi ének első két sora sem a dallam egyházi eredetét, legfeljebb csak a dallam egyházi területen való meghúzódását bizonyítja. Számtalan európai stílusrokonára való hivatkozást hiába keresünk a kötetben.²¹ Mennyivel világosabb és nagyvonalúbb, az idézett jegyzetnél messzebbre mutató KODÁLY néhány sora a Magyar Népzene 47—8. lapján (melyre különben Kiss Lajos jegyzete is utal)! Az ilyen esetekben mutatkozik meg, hogy az anyag gondozása nem éri el a publikáció feladatainak magasságát. A MNzT Kodály tanulmánya után 20 évvel nem elégedhet meg avval, hogy a mátyusföldi dallamokkal kapcsolatban Bartošt és Sušilt idézi vagy ügyetlenül folytatja és hamis vágányra tereli Kodály gondolatait, hanem tudomásul veszi a népzene-tudomány és zenetörténet végleges egybekapcsolódását, még pedig abban a konkrét formában, hogy felhasználja és idézi az 1940 utáni irodalmat (a jelen esetben pl. a fentebbi Kodály-utalást kiegészíti Z. Nejedlý megjegyzéseivel, aki éppen az A/23—26. és 32—43. sz. dallamcsoportra vonatkozólag szolgál tanulságos dallamidézetekkel, Závise és Frauenlob nevén át a 14. századi cseh és középeurópai dallamvilágra irányítva figyelmünket²²).

A *B* kötet *táncléírásait* a bel- és külföldi szakemberek bizonyára nagy érdeklődéssel fogadják, hiszen eddig ez a legnagyobb és legrészletesebb

²⁰ Bartha Dénes ilyen irányú felhívásának 1947-ben sem volt visszhangja. L. Zecsi Szemle, IV. 197—200.

²¹ Szerkesztőnk amúgy feltűnően szabadon hoz változatviszonyba dallamokat. L.: A/45—50. és 847.; 276/a és a Boldogasszony Anyánk; 563—4. és 856—861.; 577—581. és 580—582.; 816—819. és 130—131.; 847. és 429—430., 894. és a „Búsul a lengyel”; B/120—124. és a 380. lapon közölt dal.

²² ZDENEK NEJEDLÝ: Dějiny husitského zpěvu I. (Prága, 1954.), 196—199. l. (Nem érdektelen hogy az idézett „Otep myrrhy” éppen az Énekek énekéből veszi szövegét.) Hogy mennyire eldöntetlen a személyhez kötött kompozíció és a közös európai dallamkincs kérdése, arra vö. azt a mi-modusu dallamcsoportot a MIGG I. kötetében Agnus Dei címszó, Br. Stäblein cikke), melyet Nejedlý a 389—395. lapon Závise neve alatt hoz.

képet nyújtó gyűjtemény, ami a magyar táncokról megjelent. Dícsérni kell a kötet gondozóját, hogy ezt a munkát elismert, gyakorlati szakemberre bízta. A leírások részletes megtárgyalását néprajzi és táncszakértőknek kell átengednünk.

Ami azonban a következő kötetek felépítését érinti: fel kell hívnunk a figyelmet, hogy nemcsak az a kérdés, vajon a lakodalomnak vagy bármely más szokásnak lényeges alkotórésze-e a tánc, hanem az, vajon a dallamtárnak lényeges alkotórésze-e a táncleírás? Meg kell gondolnunk, hogy a hangszeres táncdallamok pontos lejegyzései, melyeket Bartók, Kodály, Lajtha és mások készítettek (sőt lehetőleg az esetleges kíséret többi szólamaié is), föltétlenül közlésre kell hogy kerüljenek a sorozatban, hiszen, hogy csak mást ne említsünk, a vokális és hangszeres cifrázat viszonya enélkül nem tanulmányozható. Másrészt az ilyen lejegyzések egyáltalán nem felelnek meg a táncleírások céljaira; azokba csak vázlatos dallamközlés való. A dallamtár tehát egészen más tényezőket emel ki a táncból, mint a tánckötet, ezért nem is ajánlatos a kettőt összeolvasztani. A táncok közlése, ha egyáltalán szóba kerül, pótkötetekbe való. Bemutatásuk a B kötet számára is, bármennyire szép legyen maga az anyag, jónéhány dallam és szövegjegyzet megismétlésébe került.

Az Akadémiai Kiadó mindent megtett a kötetek komplikált és nehéz anyagának méltó bemutatására. A felmerült hibák legnagyobb része is a többszöri anyagátrendezésnek tudható be,²³ nem pedig a felületes kiadásnak. Id. és ifj. Nekolny Rezső kótairó munkája hatalmas és szép teljesítmény. A kedves ismerősként köszöntött Csikós Tóth-rajzok mellett új típust mutatnak Karsai Zsigmondéi. A fényképfelvételek közül igen szépek Balogh Rudolf és Dulovits Jenő balavásári, dejtári és kakasdi képei.

Rajeczky Benjamin

*

VÁLASZ RAJECZKY BENJAMINNAK A MAGYAR NÉPZENE TÁRA III/A ÉS III/B KÖTETÉRE ÍRT BÍRÁLATÁRA

Rajeczky terjedelmes bírálatában a fent említett kötetek ismertetését egybeköti a Magy. Tud. Akadémia Népzenekutató Csoportja munkamódszerének felülvizsgálatával, és bőven foglalkozik a sorozat előző kötetivel, valamint a népszokások dalainak kiadása körüli problémákkal. A felhozott érvek és felvetett ötletek egészséges megvitatására alkalmas kívánok nyújtani, és ezért szükségesnek tartom, hogy a kiadást megelőző körülményeket megvilágítsam, és utána reflexiókat fűzzek a bírálat pontjaihoz.

Naiv elképzelés volna, azt hinni, hogy a MNT. anyagában rendezett csoportban, szerkesztésre kész állapotban szerepeltek a lakodalmi dallamok. Ellenkezőleg, a munka kezdetén arra voltunk utalva, hogy a zenei anyagból a gyűjtők megjegyzései alapján kiválogassuk mindazokat a dalokat, amelyekről feltehető volt, hogy lakodalmas vonatkozásúak. Az így félre tett házagos, tarka anyag első rendezése után alakult ki a zenével egybekötött lakodalmi fázisok sorrendje. Ez az eljárás korántsem bizonyult elegendőnek. A zenei anyagon kívül vizsgálat alá kellett vetni a *néprajzi* anyagot is. Rengeteg sok (főleg kéziratos) néprajzi leírást kellett átböngészni annak megállapítására, hol

²³ Különösen néhány jegyzetbeli utalás zavar, melynek számai egy előző rendezésből kerültek oda.